

УДК 336.14

Яцук О.О.

к.е.н., доцент, завідувач кафедри фінансів та кредиту
Таврійський державний агротехнологічний університет

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО НАПРЯМІВ І ОБСЯГІВ БЮДЖЕТНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Досліджено проблеми та перспективи державної політики щодо напрямів і обсягів бюджетної підтримки розвитку аграрного сектору економіки на основі аналізу змісту та обсягів державної підтримки галузі.

Ключові слова: фінансова політика, бюджетне фінансування, фінансові ресурси.

Постановка проблеми. Проблема державної підтримки сільськогосподарської галузі національної економіки України в умовах формування ринку продовольства є багатопланою. Її вирішення полягає передусім у створенні дієвого фінансово-кредитного механізму, який органічно поєднував би та вдосконалював систему бюджетного фінансування виробництва продукції, забезпечуючи її необхідний рівень та надавав можливості щодо залучення додаткових ресурсів для розвитку сільськогосподарської галузі. Зараз в Україні немає єдиної сформованої загальноприйнятої науково обґрунтованої концепції розвитку системи державної політики фінансового забезпечення відтворення в агропромисловій галузі. Саме тому на сьогодні є актуальним проведення комплексної оцінки діючої системи державного фінансування аграрного сектору та окреслення основних напрямів його вдосконалення в рамках взятих Україною зобов'язань як повноправного члена СОТ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державної політики щодо бюджетної підтримки розвитку аграрного сектору економіки розглядалися, зокрема, такими науковцями як В.М. Алексійчук, О.В. Гривківська [1], М.Я.Дем'яненко [2], М.І. Кісіль, Ю.Я.Лузан [3], М.Й. Малік, К.А. Пріб [4], П.Т. Саблук, В.М. Скупий, П.А. Стецюк [5], О.Г. Шпикуляк та інші. Проте, в умовах фінансової кризи та нестачі фінансових ресурсів необхідні додаткові дослідження щодо ефективності залучення державних коштів в галузь.

Формування цілей статті є дослідження державної політики щодо обсягів і напрямів

бюджетної підтримки розвитку аграрного сектору економіки, оскільки в Україні є набутий досвід розробки державних цільових програм, але практика доводить, що правовий механізм державної підтримки сільського господарства не ефективний та не досконалий.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство – одна з найважливіших галузей України, яка для розвитку та ефективного функціонування потребує реальної підтримки з боку держави. Основні напрямки бюджетної підтримки сільгосптоваровиробників визначені Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України», Законами України «Про Державний бюджет України на поточний рік», Законом України «Про фермерське господарство», Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року», Державною цільовою програмою сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року, Концепцією комплексної державної програми реформ та розвитку сільського господарства України, програмою «Аграрна реформа в дії» та багато інших.

Розгляд проблем формування ефективної системи державного фінансового регулювання та стимулювання підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки потребує врахування стратегічної ролі та специфічних особливостей галузі в умовах ринкових відносин:

1) забезпечення продовольчої безпеки країни на основі виробництва необхідної кількості продуктів харчування для насе-

лення та їх доступності з урахуванням прогнозованого та регулюємого ціноутворення.

2) спроможність галузі щодо самофінансування та самодостатності відтворення ресурсів, а також потенційної можливості додаткового залучення інвестицій на фінансовому ринку (банківській системі, страховому ринку, лізингових компаній і т. ін.).

3) сприяння формуванню та розвитку агробізнесу в сільській місцевості як основних селоутворюючих структур, оскільки саме на них держава в свій час поклала значні соціальні зобов'язання щодо підтримки сільського населення, через механізм одержання доходів за рахунок земельних та майнових паїв.

4) спроможність галузі щодо поповнення державного бюджету України, з урахуванням її експортного потенціалу, що прямо впливає на торгівельний баланс країни.

5) спроможність формування місцевих бюджетів на основі концепції розвитку сіль-

ськогосподарських територій та покладеної на них соціальної політики щодо їх населення.

Для подолання кризових явищ у аграрному секторі та для досягнення зазначеної мети аграрної політики пропозиції стосовно оптимізації бюджетної підтримки сільського господарства мають бути згруповані за чотирма напрямками [2]:

1. Бюджетна підтримка сільськогосподарського виробництва.

2. Бюджетна підтримка оптимізації ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва.

3. Бюджетна підтримка розвитку аграрного ринку.

4. Бюджетна підтримка розвитку аграрної сфери села та сільських територій.

Отже, для початку розглянемо обсяги наявних фінансових ресурсів в сільському господарстві України та джерела їх формування (таблиця 1).

Таблиця 1

Структура джерел формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств України

Показник	2008р.		2009р.		2010р.		2011р.		2012р.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Власний капітал	62845,2	47,2	72217,2	48,3	90390,9	52,9	124208,8	54,4	148147,8	53,6
Позиковий капітал	59138,6	44,4	68786,1	46,0	72234,4	42,3	91941,8	40,3	112796,9	40,8
Залучений капітал	11102,6	8,3	8532,8	5,7	8175,2	4,8	12157,6	5,3	15707,1	5,7
Усього	133086,4	100	149536,1	100	170800,5	100	228308,2	100	276651,8	100

*Розраховано на основі даних статистичного збірника «Діяльність суб'єктів господарювання»

Згідно аналізу статистичної звітності підприємства аграрного сектору постійно нарощують обсяг фінансових ресурсів в господарській діяльності. Так, наприклад, за період 2008-2012 рр. загальна сума фінансових ресурсів зросла з 133086 млн. грн. до 276651 млн. грн., або майже в два рази. Аграрні товаровиробники продовжують нарощувати власний капітал: його розмір досяг у 2012 році 148147 млн. грн. В загальній структурі усіх фінансових ресурсів він складає більше 53,6%.

Висока залежність від природно-кліматичних умов та непередбачуваність результатів аграрного виробництва зумовлює необхідність постійного залучення додаткових фінансових ресурсів з зовнішніх джерел навіть у рамках простого відтворення. Позиковий капітал також має тенденцію до нарощення за аналізуємий період, але в загальній структурі фінансових ресурсів підприємств він зменшився з 44,4% до 40,8%, що є наслідком здорожчення фінансових ресурсів на фінансовому ринку України.

В Україні аграрний сектор економіки має суттєвий вплив на економіку країни, він формує 15,8% ВВП (2012 р.). Необхідно підкреслити суттєве зниження цього показника за аналізований період, що може бути інди-

катором зниження темпів розвитку галузі, в той час як офіційна статистика констатує збільшення чистого прибутку з 6854 до 26960 млн. грн., або в 3,9 разів.

Таблиця 2

Загальні показники діяльності аграрних підприємств сільського господарства України* за 2007-2012 рр.*

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	Відхилення 2012 р. від 2007 р.	
							+/-	%
Кількість підприємств, од.	58387	59039	57152	56493	56133	55866	-2521	95,7
Площа сільсько-господарських угідь у користуванні, тис. га	36754,7	36603,8	36554,8	36487,9	36483,3	36480,6	-274,1	99,3
Кількість найманих працівників підприємств сільського господарства, ос.	778000	698000	624000	645200	632100	625300	-152700	80,4
ВВП України у факт. цінах, млн. грн.	720731	948056	913345	1082569	1302079	1408889	688158	195,5
Валова продукція сільського господарства, млн. грн.	172075,2	201564	197935,9	194886,5	233696,3	223254,8	51179,6	129,7
у % до загального обсягу	23,9	21,3	21,7	18,0	17,9	15,8	-8,0	66,4
Вироблено ВП на одну особу, грн.	3700	4357	4298,0	4249	5113	4896	1438,1	130,7
Вироблено ВП на 1 га с/г угідь, грн.	4681,7	5506,6	5414,8	5341,1	6405,6	6119,8	688158	195,5
Чистий прибуток (збиток), млн. грн.	6854,1	5744,3	7576,4	17253,6	25267	26960,8	20106,7	393,4
% підприємств, які отримали збиток	28	28,9	30,8	30,4	16,5	21,4	-6,6	76,4
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	15,1	7,7	8,7	17,5	19,3	16,2	1,1	107,3

*розраховано на основі даних Державного комітету статистики України – Щорічник; у постійних цінах 2010 року

Сільське господарство нині має вищий за середній по національній економіці рівень рентабельності, що на перший погляд, є результатом реалізації цінової політики на продукції сільського господарства. Проте,

аналіз собівартості виробництва аграрної продукції, свідчить про штучне заниження витрат щодо оплати праці в галузі, а також законодавчо невідрегульованої амортизаційної політики: низькі суми амортизацій-

них відрахувань внаслідок не проведення індексацій основних засобів зменшують собівартість продукції збільшуючи штучним чином прибуток. Викривлення у такий спосіб фінансових результатів діяльності сільгосп підприємств спричинює невідповідність економічних показників реальному стану справ: частина підприємств, будучи прибутковими і використовуючи кошти прибутку на відновлення основних засобів, відчують значну їх нестачу. Таку саму думку підтверджує О.В. Гривківська у своїх наукових працях. [1, с. 82]

Викликає стурбованість і високий відсоток збиткових підприємств, які функціонують в аграрному секторі економіки. В середньому цей показник складає 26% за аналізуючий період, тобто майже кожне четверте підприємство є збитковим.

До особливостей сучасного стану АПК України належать: накопичення та загострення суперечностей економічного і політичного характеру; повільні темпи реформування аграрного сектору економіки; збереження тенденції до звуження відтворення. Разом з тим аграрний сектор в Україні є мультиплікатором економічного розвитку, що зумовлює підвищену увагу до його розвитку з боку держави. В контексті оцінки фінансової політики держави щодо розвитку аграрного сектору економіки важливе значення має аналіз обсягів бюджетних коштів та напрямків їх використання. Для оцінки державної політики щодо підтримки забезпечення діяльності підприємств аграрного сектору, проведемо порівняльний аналіз динаміки обсягів підтримки сільського господарства та надходжень до Державного бюджету від сплати податків і зборів АПК (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняльний аналіз динаміки обсягів державної підтримки АПК та надходжень до Державного бюджету від сплати податків і зборів підприємствами АПК України у 2008-2012 рр., млрд. грн.

Роки	Валова продукція	Заплановані видатки загального фонду		Фактичні касові видатки державного бюджету		Обсяг надходжень до державного бюджету від сплати податків і зборів підприємствами АПК	
		всього	у % до ВП	всього	у % до ВП	всього	у % до ВП
2008	201,6	7,17	3,56	3,87	1,90	17,3	8,6
2009	197,9	0,93	0,47	0,73	0,37	25,1	12,7
2010	194,9	0,17	0,1	0,14	0,07	34,3	17,6
2011	233,7	1,79	0,76	1,18	0,50	40,1	17,2
2012	222,2	1,21	0,54	0,63	0,28	42,1	18,9

Фактичні видатки протягом досліджуваного періоду жодного разу не було виконано згідно плану – щороку фактичні видатки менші за планові, при цьому на фактичні видатки АПК припадає протягом 2009-2012 років менше 1% від валової продукції, а дохід, який приносить сільське господарство складає від 8,6% у 2008 році до 18,9% у 2012 році.

Державна підтримка сільгосптоваровиробників включає в себе видатки загального та

спеціального фондів державного бюджету, а також спеціальні режими оподаткування аграріїв податком на додану вартість (ПДВ).

Державна фінансова підтримка з державного бюджету сільськогосподарських товаровиробників у 2007-2008 рр. здійснювалась за 16 основними бюджетними програмами, які охоплювали 29 напрямів діяльності аграрних підприємств, об'єднаних у наступні групи [1]:

- формування державного продовольчого резерву аграрним фондом та проведення цінової політики в аграрному секторі (26%);
- державна підтримка розвитку рослинництва (17%);
- державна підтримка розвитку тваринництва (28%);
- державна підтримка підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів та надання страхових премій (14%);
- закладення і нагляд за молодими садами, виноградниками і ягідниками (6%);
- державна підтримка придбання вітчизняної сільськогосподарської техніки і обладнання (5%);
- державна підтримка фермерських господарств, включаючи надання безвідсоткових кредитів (2%);

- інші види (2%).

З початком фінансової кризи, у 2008 році держава суттєво скоротила програми, а з ними і обсяги прямого фінансування. Аналізуючи обсяги державної підтримки сільськогосподарських підприємств України, необхідно відмітити, що підтримка за рахунок бюджетних дотацій протягом 2008-2012 роки зменшилася на 2658 млн.грн., а за рахунок ПДВ навпаки – істотно зросла – майже в 2,5 рази або на 3368,4 млн.грн.

У 2013 році державна підтримка сільськогосподарських підприємств становила 391,9 млн. грн. – за рахунок бюджетних дотацій, та 6494,8 млн.грн. – за рахунок податку на додану вартість. Загальна сума підтримки 6886,7 млн. грн.

Таблиця 4

Обсяг державної підтримки сільськогосподарських підприємств України у 2008-2012 рр., млн. грн.*

	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	Відхилення 2012 р. від 2008 р.	
						+/-	%
Усього коштів	5749,3	3278,1	4608,1	4327,9	6459,7	710,4	112,4
Отримано коштів державної підтримки за рахунок бюджетних дотацій, у т.ч.:	3343,8	738,5	1316	729,3	685,8	-2658	20,5
для підтримки рослинництва	1094,2	211,7	465,5	230,7	157,1	-937,1	14,4
для розвитку тваринництва	1218,4	204,5	269,5	101,1	427,1	-791,3	35,1
для здійснення заходів з відтворення водних живих ресурсів	0,8	0,1	0,1	0	0	-0,8	0,0
за іншими видами державної підтримки	1030,4	322,2	580,9	397,5	101,3	-929,1	9,8
Отримано коштів державної підтримки за рахунок податку на додану вартість, у тому числі:	2405,5	2539,6	3292,1	3598,6	5773,9	3368,4	240,0
для підтримки рослинництва	828,1	1547,2	1790,2	2780,3	3884,3	3056,2	469,1
для розвитку тваринництва	1577,4	992,4	1501,9	818,1	1889,6	312,2	119,8

*розраховано на основі даних Державного комітету статистики України

Фактичні напрямки прямого фінансування на рівні аграрних підприємств розглянемо на прикладі Мелітопольського району Запорізької області.

Державна підтримка сільськогосподарських підприємств Запорізької області за рахунок бюджетних дотацій у 2012 році становить лише 6,6% від рівня 2008 року, або 6538, 2 млн.грн від 99,6 млрд. грн. у 2008році. Державна підтримка за рахунок ПДВ навпаки зросла більш ніж у 2,5 рази порівняно з базовим періодом і у 2012 році складає 190,5 млрд. грн. У 2013 році державна підтримка сільськогосподарських підприємств становила 6886,7 млн. грн., із них 391,9 млн. грн.. – за рахунок бюджетних дотацій, та 6494,8 млн. грн. – за рахунок спеціального режиму податку на додану вартість.

Загальний обсяг отриманої державної допомоги за рахунок дотацій сільському гос-

подарству Мелітопольського району станом на 2012 рік складає третину від загального обсягу дотацій, наданих державою підприємствам Запорізької області, що в абсолютному вираженні становить 2093,1 тис. грн. Також слід зауважити, що в структурі напрямків, на які виділено дотації у 2012 році, переважає галузь рослинництва, а саме – профінансовано розвиток хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними у розмірі 1513,7 тис. грн. До речі, у 2015 році у державному бюджеті взагалі не передбачена дана програма, що, на нашу думку, буде мати негативний вплив на закладання багаторічних насаджень та скорочення обсягів виробництва плодів та винограду. На підтримку галузі тваринництва було виділено 524,3 тис. грн.

Таблиця 5

Обсяг державних дотацій, наданих сільськогосподарським підприємствам Мелітопольського району Запорізької області у 2008-2012 рр., тис. грн.

Дотація	Роки					2012 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	
Бюджетна тваринницька дотація та державна підтримка виробництва продукції рослинництва	4668,2	897,0	1147,5	-	-	x
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	1549,1	3724,0	905,0	737,0	1513,7	97,7
Здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів	955,9	302,7	-	-	-	x
Здешевлення вартості страхових премій (внесків) фактично сплачених суб'єктами страхового ринку	254,1	-	-	-	-	x
Державна підтримка галузі тваринництва	-	-	-	-	524,3	x
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі	-	-	-	-	55,1	x
Всього	7427,3	4923,7	2052,5	737	2093,1	28,2
у % до загального обсягу дотацій по Запорізькій області	7,5	19,7	15,1	6,9	32,0	24,6

Непряма державна підтримка у вигляді спеціальних режимів оподаткування сільгосптоваровиробників на сьогодні є чи не єдиним та надійним джерелом підтримки, оскільки обсяги державної підтримки за рахунок бюджетних дотацій скоротилися з 3343,8 млн. грн. у 2008 році до 658,8 млн. грн. у 2012 році. В той час аграрні товаровиробники отримали додатково котів державної підтримки за рахунок податку на додану вар-

тість за період з 2008 по 2012 роки у розмірі більше 17609,7 млрд. грн.

Висновок. Механізм державної підтримки змінює свої тенденції та направлення, а отже потребує вдосконалення та контролю за особливостями функціонування системи на основі опрацювання критеріїв (індикаторів) ефективності використання бюджетних коштів.

Список літератури:

1. Гривківська О.В. Забезпечення фінансової безпеки сільського господарства: Монографія. – Тернопіль: Астон, 2012. – 340 с. (с. 136-137)
2. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : монографія / [Дем'яненко М.Я., Саблук П.Т., Скупий В.М. та ін.] ; за ред. М.Я. Дем'яненка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 372 с. (с. 217)
3. Лузан Ю.Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: Монографія / Лузан Ю.Я. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 472 с.
4. Приб К.А. Стабілізація діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах фінансово-економічних криз: Монографія / Приб К.А. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 418 с.
5. Стецюк П.А. Теорія і практика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: Монографія. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 386 с.

***Summary.** The problems and prospects of the state policy on directions and volumes of budget support development of the agricultural sector are investigated. Strategic role and the specific characteristics of the industry in modern conditions for the formation of public policy are defined.*

The evaluation of the present state of the financial sector and its impact on the economy is conducted. Content and scope of state farm support of Ukraine and the main structural changes in government policy on playing resources in the industry are analyzed.